

Ivan PAMIĆ
Viganj 81
ivanpamic@hotmail.com

UDK: 902/908
Prethodno priopćenje
Preliminary report
Primljeno: 12. listopada 2024.

OTOK MAJSAN

Pregled povijesnih događanja uz novu pretpostavku o nestanku svetačkih relikvija

SAŽETAK

Članak donosi kronološki pregled povijesnih događanja na otoku Majsanu koji su doveli do pretvaranja prvobitne *vile rustice* u kompleksni građevinski sklop, jednog od najstarijih samostanskih objekata u nas. Središte građevinskog sklopa bila je memorija, posvećeno mjesto gdje su se od kraja 4. st. čuvale relikvije sveca, po svemu sudeći sv. Maksima po kojem je otok i dobio ime. Istraživanjem 1960-ih zaključilo se da je središnji grob u memoriji namjerno ispražnjen, te da su relikvije sveca odnesene na neko sigurnije mjesto. Pretpostavljalo se da se to dogodilo početkom 7. st., odnosno u vremenu kada su uslijed opasnosti od barbara, iz Salone i drugih središta odnesene svetačke relikvije na sigurnija mjesta poput Splita i Rima. Ukoliko je to točno, postavlja se pitanje zašto je Majsan, i u kasnijem periodu, još uvijek sveto mjesto gdje se zakapaju ljudi, podiže kupola nad memorijom, a u konačnici gradi i nova crkva sv. Maksima. U članku će se iznijeti pretpostavka da su se relikvije sveca tu nalazile sve do 11. st., odnosno do dolaska dužda Petra II. Orseola koji ih je potom odnio sa sobom u Veneciju. Ovakve „svete krađe“ bile su uobičajene u srednjem vijeku, a duždu je zapljena svetačkih relikvija mogla biti i potvrda njegove apsolutne vlasti na ovom području te izraz moći nad pokorenim stanovnicima.

KLJUČNE RIJEČI: *Majsan, samostan, memorija, svetačke relikvije, dužd Petar II. Orseolo, Korčula*

Otok Majsan - položaj

Otok se nalazi na strateški važnom ulazu u Pelješki kanal, a samim time omogućuje kontrolu nad plovidbom istočno jadranskom obalom. Okružen je s desetak manjih otočića, od kojih su najbliži Velika i Mala Stupa. Oni su danas odvojeni od Majšana plićakom, no nekoć su bili spojeni u jednu cjelinu. Uzimajući u obzir da se morska razina na istočno jadranskoj obali u prosjeku podigla oko dva metra u zadnjih 2000 godina,¹ dolazimo do spoznaje da je Majsan s okolnim otocima Velika i Mala Stupa činio jedinstveni otok s velikom zaštićenom uvalom u kojem se mogao usidriti veliki broj brodova i prema tome predstavljao odlično zaklonište za pomorce koji su plovili istočno jadranskom rutom. Do konačnog razdvajanja navedenih otoka dolazi oko 1000. godine, a dubina mora među njima, na karti obilježena crvenom bojom, danas iznosi između 1 do 2 metra.

Arheološka istraživanja

O ruševinama na otoku Majsanu opsežno je pisao Vinko Foretić u svojoj knjizi (Foretić 1940: 31-33), no tek nakon dvadesetak godina dolazi i do prvih arheoloških istraživanja. Od 1963. do 1966. Cvito i Igor Fisković provode sustavna istraživanja kojim su otkrili višeslojni građevinski sklop koji se nadograđivao od 4. st. sve do 11. st. Kamena plastika i ornamenti, freske, keramika, velika količina antičkog (2. - 4. st.) i srednjovjekovnog (6. - 12. st.) stakla, numizmatički nalazi, osteološki ostaci u grobovima i u špiljici, kao i ispražnjeni centralni grob u memoriji doveli su do zaključka da se radi o jednom od najstarijih samostanskih kompleksa na Jadranu. Nažalost, nepostojanje moderne tehnologije 1960-ih, poput datiranja bioloških ostataka metodom C-14, ostavila su nam brojna pitanja neodgovorenim. Iako je Majsan ostao jedino sustavno arheološki istražen i proučen lokalitet južno od Salone, žalosno je da su konzerviranje i prezentacija nalazišta ostala na najnižoj razini. Udruga Majsan pokrenula je 2010. raščišćavanje makije, a 2019. izvršena su i nova arheološka istraživanja.²

¹ Rezultati geomorfoloških i arheoloških istraživanja na talijanskoj, slovenskoj i hrvatskoj obali sjevernog Jadrana ukazuju da je prije 1900 ± 100 godina morska razina bila niža 2,08 ± 0,60 m, pri čemu na tektonsko spuštanje kopna otpada ~1,5-1,6 m, dok se ostatak pripisuje izostatskim procesima (Surić 2009: 188).

² Odsjek za arheologiju Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti iz Zagreba obavio je probno i revizijsko arheološko istraživanje na otoku Majsan od 18. dio 22. lipnja 2019. Istraživanja je vodio dr.sc. Tino Leleković kojem se ovim putem zahvaljujem za ove podatke.

Arheološka istraživanja pokazala su da su ljudi posjećivali otok i u najranijem vremenu. Nekoliko stilski neodređenih nalaza kremenog oruđa potvrđuju da je i u neolitiku bilo posjetilaca (Fisković 1984:5-27). Bogato ribolovno područje i izvor vode u uvali prikladnoj za sklonište privuklo je prve ljude na Majsan. Stratešku poziciju „čuvara“ ulaza u Pelješki kanal koristili su i Iliri, a potvrda tomu mogla bi biti gomila na najvišem vrhu otoka, neposredno uz zapadnu stranu utvrde. Najstariji dosad pronađeni novac je rimski republikanski as s prikazom Janove glave na aversu i rostruma na reversu (196. - 151. pr. Kr.) (Mirnik 1985:87-98). To je vrijeme kada ovim područjem vlada Gencije, posljednji kralj Ilirske Kraljevine. Iako formalno rimski saveznik, kralj Gencije 180. pr. Kr. na otoku Korčuli drži zarobljene Rimljane, a poduzima i pljačkaške pohode na isejske teritorije. Zbog zaštite svojih interesa, kao i same Isse Rimljani na Vis šalju svoju flotu i vojsku, te su 168. pr. Kr. pobjedom nad Gencijem zavladao većinom istočno jadranske obale. Konačno pokoravanje Ilira na ovom području dolazi Oktavijanovom intervencijom 35. - 33. pr. Kr. kada budući car vodi akciju protiv pirata s Korčule i Mljeta (Pamić 2018:100-103).

Arheološki i numizmatički ostaci³ pokazuju da je na Majsanu i u najranijem dobu rimske carske vlasti postojalo neko manje gospodarsko zdanje, odnosno ribarsko pribježište, podignuto u uvali neposredno uz manji izvor vode (Fisković 1984:5-27). U to doba Majsan je sa susjednim otocima Velika i Mala Stupa činio jedinstveni otok s izvrsnim sidrištem među njima, tako da ne možemo isključiti da je već tada to zdanje služilo i kao pribježište i postaja pomorcima na istočno jadranskoj ruti. U prilog tomu može ići i nalaz perforirane bordelske markice koju je neki pomorac u to doba nosio oko vrata kao uspomenu i tu je zagubio. S druge strane, zbog same skromnosti gospodarskog zdanja, pretpostavlja se da je ono pripadalo jednom većem posjedu Rimljana na pelješkoj ili korčulanskoj obali. Na pelješkoj obali od rta Sv. Ivana do Orebića, u periodu od 1. do 4. st. postojalo je desetak *villae rusticae* (Pamić 2012:5). Također veći broj postojao je i na obali susjedne Korčule, među kojima se ističu one u Lumbardi. Arheološka istraživanja 1999. pokazala su da je kasnoantički objekt na području Sutivana imao kovački pogon i terme, dok ostali nalazi upućuju na mogućnost da se radi o dijelu jednog ranokršćanskog sklopa iz 6./7. st. (Katić 2007: 57). Upravo je to vrijeme kada se i na Majsanu podiže najveći dio građevinskog sklopa.

³ Osim navedenog republikanskog novca, pronađen je carski novac iz 2 st. poslije Kr. (Faustina Starija), te perforirana bordelska markica (Mirnik 1985:87-98).

Po svemu sudeći negdje sredinom ili krajem 4. st. koristeći već postojeću *vilu rusticu* na Majsanu, ustalila se manja zajednica kršćanskih vjernika okupljenih oko štovanja jednog dobro ugrađenog i čuvanog groba u posvećenom prostoru (memoriji) oko kojeg je u narednom periodu nastao kompleksan građevinski sklop.⁴Igor Fisković datirao je memoriju u sredinu 4. st. prema oslikanoj žbuci koja se pronašla u pozadini naknadno ugrađenih pilona (Fisković 1983:65-80).

Sudeći po povijesnim imenima Sutmaks, Sutmakač, Sutmagnac, Maxan, Maižan, otok Majsan nazvan je po Maksimu, odnosno po svecu tog imena koji je tu bio pokopan (Fisković 1970: 167-194). Iako je poznato više od 30 svetaca i mučenika koji su u to vrijeme nosili to ime, Maksim koji je pokopan na Majsanu vjerojatno se odnosi na solinskog biskupa koji se spominje 343./344. godine (Ivanišević 1994:230). U to vrijeme ranog kršćanstva svi biskupi su se smatrali svecima. Usto i sami građevinski elementi, ukrasi i načini pokapanja na Majsanu pokazuju zajedničke poveznice sa Salonom.

Ova ranokršćanska zajednica na Majsanu nije bila osamljena. Ostaci ranokršćanskih crkvi datiranih u 5. st. pronađeni su na susjednim otocima Lučnjaku i Gubavcu. Crkva Sv. Barbare na otoku Sutvari datira se u 6. st., a u istom periodu se datira i mramorni reljef križa iz Orebića. Već je spomenut i ranokršćanski objekt kod Sutivana u Lumbardi koji je postojao do 7. st., a u isto vrijeme je na području današnjeg grada Korčula mogla postojati i nekakva crkva (Baničević 2001:214). Brojnost ranokršćanskih položaja na ovom području ukazuje da su morali udovoljiti vjerskim potrebama znatnog broja ljudi (Fisković 1970: 167-194). Pisma Sv. Jeronima pokazuju nam da već sredinom 4. st. postoji veći broj eremitskih i cenobitskih zajednica na dalmatinskoj obali i po otocima, koje bogati pojedinci ne samo podupiru, već im grade samostane i cenobije, pa tako u pismu iz 406. godine stoji: „Ti gradiš samostane i po dalmatinskim otocima izdržavaš veliki broj svetih. Ali bolje bi učinio, kada bi i sam svet(kršten) među svetima (krštenima) živio” (Zaninović 1994: 143). S otočića Vrnika kraj Lumbarde iz istog razdoblja potječe i ploča Valentinijanusa (Valeutianus), koji je tamo sa ženom Sabacijom (Sabbatia) imao bazen/ribnjak (Radić 1887:37-38). U to vrijeme Rimljani eksploatiraju kamen s Vrnika, Sutvare i okolnih otočića.

⁴ U antičko doba bilo je zabranjeno pokapanje unutar naselja uz par iznimaka kada se radilo o nekoj izuzetnoj osobi. S dolaskom kršćanstva dolazi i do prekida tog zakona, a osobe koje su smatrane svecima pokapale su se u bogomoljama blizu oltara. Članovi vjerskih zajednica žele se pokapati što je moguće bliže svome svecu zaštitniku, te tako nastaju groblja u samoj crkvi odnosno u neposrednoj blizini. Prve dozvole se daju najistaknutijim članovima svećenstva, zatim svjetovnim dostojanstvenicima, a konačno se dozvoljava i običnim ljudima pokapanjem u blizini. Ovim procesom je groblje preseljeno u naselje (Dyggve 1996: 43).

Nakon turbulentnih procesa 5. i 6. st.⁵ i rekonkviste Dalmacije od strane cara Justinijana koji uspostavlja lanac utvrda na jadranskim otocima, dolazi do kratkotrajnog mira na ovom području. Upravo iz tog doba potječu najbrojniji numizmatički nalazi s Majsana (Mirnik 1985: 87-98), te najveći zahvati na građevinskom sklopu. Ona se okružuje zidovima i obrambenim kulama, te dobiva izgled tipičnog vojnog kastruma. Kasnije dolazi do brojnih preinaka, pa se tako na mjestu jugozapadne kule podiže u 10. st. nova crkva. Zbog potrebe boljeg osiguravanja ove pozicije, vjerojatno se u doba Justinijana podiže manja utvrda na uzvišenju iznad građevinskog sklopa indikativnog naziva Stražica.⁶ Utvrda, čiji su zidovi širine jednog metra još uvijek sačuvani u jednom dijelu do visine od 2 m, pravokutnog je oblika sa stranicama dugim 18 i širokim 11 metara. Ovo nam sugerira da je uz redovničku zajednicu na Majsanu kroz 6. i 7. st. postojala i jedna manja bizantinska vojna posada, koja je uz ostalo osiguravala i pomorski promet u kanalu. To nam potvrđuje i nalaz ostataka bizantinskih vojnika iz obližnje špiljice, o čemu će biti riječi dalje u tekstu.

Dvije manje ostave novca s 13 kovanica cara Justinijana I. (527.—565.) i Justina II. (565.—578.), skrivene izvan građevinskog sklopa, svjedoče da je krajem 6. st. otok poharala neka nagla opasnost (Mirnik 1985: 87-98). U tom periodu Langobardi 568. sele iz Panonije u opustošenu Italiju koju do 590. gotovo u potpunosti osvajaju. Možda je upravo zbog njihove pojave na istočnom Jadranu došlo do skrivanja ovog novca. Očigledno je da je vlasnik novca završio tragično, budući se nikad nije vratio po svoje „bogatstvo“. Papa Grgur I. tada se nalazi u sukobu s posljednjim salonitanskim biskupom Maksimom II. (593. - 614.?) (Ivanišević 1994:243-247), a u pismima 599. piše mu da Slaveni prodiru u Istru i sjevernu Italiju. Biskup Maksim II. vjerojatno doživljava prve upade Avara i Slavena u Dalmaciju i propast Salone.

Vrijeme je to kada uslijed navedene epidemije broj gradskog stanovništva rapidno opada, a veliki centri poput Salone, Narone i Epidaura propadaju. Konačno napuštanje Salone dogodilo se prestankom crkvenog života i translacijom relikvija svetaca zaštitnika sv. Dujma i sv. Staša, čiji se jedan dio prenosi u Split, a dio po opatu Martinu u Rim. Starosjedioci traže utočište na otocima ili utvrđenim mjestima koja je lakše braniti. Dio stanovništva

⁵ U ovom periodu arijanski Ostrogoti zavladaše Dalmacijom te car Justinijan pokreće rat protiv njih 535. Iduće godine car oslobađa Salonu, koju dodatno utvrđuje. Iste godine uslijed vulkanskih aktivnosti dolazi do klimatskih promjena, koji uzrokuju propast poljoprivrede te dolazi do nestanka hrane i u konačnici do izbivanja velike epidemije tzv. „Justinijanove kuge“ 541. u kojoj je stradala većina stanovništva gradova u Dalmaciji.

⁶ Moguće je da je u isto vrijeme podignuta i utvrda na Vižanjici kod Orebića, s koje se može kontrolirati ušće Neretve.

Salone sklonio se u sigurnost obližnje Dioklecijanove palače, a Epidaura u Raguzij,⁷ u zaštitu postojećeg kastruma na stijeni. Da se prilike smiruju i odnosi normaliziraju, zaključujemo iz vijesti o misiji opata Martina, koji 641. nesmetano putuje skupljajući relikvije istarskih i dalmatinskih mučenika te otkupljujući zarobljenike, a godinu dana poslije Slaveni kao bizantski federati napadaju langobardski Sipont u južnoj Italiji (Piteša 2002:471-518).

Postavlja se pitanje je li tada dolazi do pražnjenja groba, odnosno prijenosa relikvija s Majsana u neki veći centar, kao što se to dogodilo sa svetačkim relikvijama u Saloni. Po svemu sudeći, na Majsanu i okolnim otočićima se nastavlja život, iako u mnogo skromnijem obimu. Rimska naselja u priobalnom pojasu Pelješca od Orebića do Vignja, nestaju nešto ranije, dok one na Korčuli propadaju u istom periodu kao i navedeni veći gradovi.

Tajanstveni nalaz skupine od nekoliko desetaka kostura, zatrpanih u manjoj špiljici blizu građevinskog sklopa svjedoči o nekakvom tragičnom događaju s kraja 7. st. Uz pronađene kopče s prikazima orla pronađeno je i nekoliko onih koje su identificirane kao kopče tipa Korint E6 te se datiraju u kraj 7. st. (Shulze-Dörrlamm 2009:19-26). Može se zaključiti da je po svoj prilici skupinu od tridesetak vojnika stigla zla sudbina u vojnom sukobu ili od kakve epidemije.

Od tog doba do 9. st. vlada „gluho doba“ na Majsanu. Rijetki arheološki nalazi ne govore ništa, a u međuvremenu nedaleko na hridi počeo se razvijati grad Korčula. Moguće je da je u ovom razdoblju građevinski sklop na Majsanu bio napušten neko vrijeme.

Negdje krajem 9. stoljeća, vjerojatno nakon intervencije Bazilija I., koji 866. jakom flotom oslobađa Dubrovnik arapske opsade i stavlja pod svoju vlast Jadran, počinje obnova i širenje građevinskog sklopa na Majsanu. Nakon uspostave Teme Dalmacije i većeg pokrštavanja slavenskih naroda, dolazi do stabilizacije pomorskog prometa istočno jadranskom rutom, te do većeg broja hodočasnika koji su tu prolazili na putu do Svete zemlje. Ti su hodočasnici koristili Majsan kao jednu od postaja na svom putu.

Nad memorijom se podiže kupola, a nedugo poslije krajem 10. st. na temeljima starije zgrade (možda ugaone kule kao što je već napisano) podiže se nova crkva sv. Maksima. Cvito Fisković smatra da je cenobitsku zajednicu na Majsanu u tom vremenu naslijedio benediktinski red, koji su sagradili ranoromaničku crkvu sv. Maksima, te bi se taj samostan mogao uklopiti u

⁷ Epidaur kod Cavtata propada u istom razdoblju kad i Salona i Narona. Posljednji spomen Epidaura je iz 597. kada se u papinom pismu traži da se riješi pitanje prognanog biskupa Florentiusa (Rapanić 2013: 89).

niz samostana toga reda sagrađenih na otocima Šćedru, Mljetu, Sv. Andriji i Šipanu. O tome, međutim, danas nema pouzdanih povijesnih dokaza (Fisković 1981:160).

Upravo zbog podizanje kupole i uređenja memorije može se zaključiti da se tu još uvijek nalaze ili su naknadno vraćene relikvije sveca. Bilo bi besmisleno iznad praznog groba sveca podizati kupolu i uređivati memoriju te ostale objekte, a naposljetku i graditi novu crkvu. Relikvijar sa svečevim ostacima vjerojatno je bio manjih dimenzija i mogao je biti lako vađen iz groba te postavljen na oltar prilikom obreda.

Činjenica da je upravo tu 1000. godine dužd Petar II. Orseolo našao utočište i primio izaslanstvo na čelu s dubrovačkim biskupom, govori da je i tada tu zaista postojao samostanski sklop ili neko slično uređeno sklonište koje je moglo primiti najznačajnije osobe tog doba na Jadranu (Fisković 1970:167-194).

Pohod mletačkog dužda Petra II. Orseola

Krajem 10. st. Hrvatskom je vladao kralj Stjepan Držislav (969.-997.) koji je kao bizantski saveznik od Bazilija II. dobio kraljevske insignije i upravu nad dalmatinskim gradovima i otocima. Nakon njegove smrti izbio je građanski rat, prilikom čega su se dalmatinski gradovi osjetili ugroženim. Kako im zbog rata sa Samuilom, car nije mogao pomoći, gradovi su se obratili Veneciji za pomoć. Budući je tad Venecija nominalno priznavala vlast Bizanta, iz Konstantinopola je dobila dopuštenje da preuzme upravu nad dalmatinskim gradovima (Šišić 2004:133 - 135).

Dužd Petar II. Orseolo poveo je 1000. godine svoju flotu u pohod protiv Hrvata i Neretljana. Dalmatinski gradovi, a među njima i hrvatska prijestolnica Biograd, položili su tom prilikom prisegu mletačkom duždu. Neretvanski knez, nepoznatog imena sklopio je mir s duždom, da bi samo stanovnici Korčule i Lastova pružili otpor. Kako navodi Ivan Đakon, dužd je svojim brodovljem stigao u Pelješki kanal te na otočiću Majsanu stvorio svoje uporište, odakle je silom svladao stanovnike Korčule i Lastova, te primio dubrovačko poslanstvo čelu s biskupom koji mu je prisegao na vjernost.⁸ Ovom prilikom skršena je

⁸ Ivan Đakon to izričito ne navodi, no spominje da je dužd potražio konak kod crkve sv. Maksima: „Apud sancti Maximi ecclesiam ospicium habere dum voluisset Curzule insule habitatores sui parere iussionibus valida manu adquisivit sueque potestati subiugavit“ (Fisković 1981 :137). Jedino mjesto koje nosi ime sv. Maksima je upravo otok Majsan. Navedeni dubrovački biskup je vjerojatno Ivan koji se spominje kao prvi nadbiskup ?sanctae Pitabritanae sedis? između 980. – 1010.

pomorska moć Hrvata i Neretljana, a Venecija je osigurala plovidbu prema Istoku i preuzela vlast na istočnom Jadranu.

Pretpostavka o svetoj krađi kao razlogu nestanka relikvija sv. Maksima

Kao jedan od razloga nestanka svetačkih relikvija s otoka, ovdje ćemo iznijeti i pretpostavka o „svetoj krađi“ od strane dužda Petra II. Orseola, koje je u konačnici dovelo do napuštanja samostana i samog otoka.

Štovanje relikvija, odnosno zahtjev da svaki oltar u crkvi sadrži svetačke moći dovodi do ubrzanog prikupljanja istih. Prikupljanje uskoro prelazi u „svete krađe“ u kojima moćne političke figure otimaju relikvije i koncentriraju ih u svojim središtima, kako bi podigli razinu vlastite moći. Počinitelji tih „svetih krađa“ su u većini slučajeva dočekani na pozicije časti i autoriteta u svojoj zajednici (Mikelić 2018:14).

Dosad se smatralo da su relikvije sv. Maksima s otoka odnesene početkom 7. st. kada su se relikvije iz propalih gradova poput Salone skupljale i nosile u sigurnije centre poput Splita i Rima. Ukoliko se to tad dogodilo, postavlja se pitanje zašto se u kasnijem razdoblju iznad memorije podiže reprezentativna kupola te nova crkva sv. Maksima. Ukoliko su relikvije bile tada odnesene, bilo kakvi građevinski zahvati u i uokolo memorije, a naročito gradnja crkve posvećene svecu, ne bi imala smisla. S druge strane, nakon pohoda dužda Petra II. Orseola na Majsanu više nema građevinskih zahvata, a ono gubi važnost kao sveto mjesto, te ubrzo dolazi do napuštanja kompleksa.

Tijekom ranog srednjeg vijeka relikvije svetaca, smještene na crkvenom oltaru, činile su središnji dio štovanja, na sudu su bile potrebne prilikom prisege, na bojištu su štatile i pomagale vojsci u pobjedi. U Italiji je već tada postojala tradicija prikupljanja relikvija svetaca što je određenoj zajednici predstavljalo oblik nadnaravne zaštite od bolesti i drugih životnih nedaća, pružalo utjehu, ali i osjećaj solidarnosti. „U kompetitivnom svijetu ranog srednjeg vijeka, relikvije su bile efektivna strategija legitimacije lokalne i regionalne uspostave moći...“ (Mikelić 2018:13).

Događaj koji je važan kako bi se opisao politički utjecaj relikvija tijekom povijesti Mletačke Republike, zasigurno je prijenos tijela svetog Marka iz Aleksandrije u Veneciju 827. U to je vrijeme Venecija pokušavala održati maksimalnu neovisnost od karolinške Italije i Bizantskog Carstva s istoka, a ujedno se vodila rasprava na koncilu u Mantovi oko uspostavljanja patrijarhije,

glavnog religijskog središta sa značajnim političkim utjecajem, u Veneciji ili Akvileji. Karolinški biskupi su se odlučili upravo za karolinšku Akvileju što je rezultiralo nazadovanjem u venecijanskom pridobivanju autonomije. U vrijeme koncila se vjerovalo kako je upravo sv. Marko evanđelist osnivač Crkve u Akvileji te je zato prijenos tijela sv. Marka politički potez kojim je Venecija nastojala neutralizirati odluku Karolinga i krenuti prema neovisnosti. Kretanje prema modernom obliku države i ekonomski rast tokom 11. i 12. stoljeća smanjio je, ali nije eliminirao važnost svetaca u društvu (Mikelić 2018:13).

U svjetlu navedenog može li se pretpostaviti da je dužd prilikom kratkotrajnog boravka na Majsanu, gdje mu je i sam dubrovački biskup prisegnuo vjernosti, pokupio relikvije sv. Maksima? I to upravo kako bi dokazao svoju moć i vlast, a u Veneciji sa slavodobitnog pohoda donio još jedan trofej?⁹

Što se događa s Majsanom nakon dužda?

Poznato je da je u vremenu nešto prije samog pohoda dužda Petra II. Orseola na temeljima starijeg zdanja podignuta crkva, kako bi bila u funkciji sve većeg broja hodočasnika koji su posjećivali otok. Hodočasnici su posjećivali otok ne samo zbog toga što je to bio svetački otok, već i zato što je samostanski kompleks služio kao postaja za odmor na putu za Svetu Zemlju.

Prema arheološkim nalazima nakon 1000. godine, odnosno duždovim odlaskom, na otoku se ne podižu novi objekti, a u idućim stoljećima dolazi do potpunog zamiranja života. Iz kasnijeg perioda (13.-14. st.) poznat je jedan grob, po svemu sudeći hodočasnika povratnika iz Svete Zemlje, te nekoliko novčića iz 12. odnosno 13. st.¹⁰ Razlog zamiranja života na otoku vjerojatno je nestanak svetačkih relikvija, a Cvito Fisković navodi i mogućnost da je u tom vremenu sklop doživio i potres (Fisković 1984:5-27).

U svakom slučaju Majsan se već u 15. st. spominje kao pusti otok, a u 16. st. se spominju otočići uokolo grada Korčule koji su služili kao privremeni lazareti za sve one za koje se sumnjalo da prenose kugu. Poznato je da je u

vrijeme njena haranja korčulanska općina 1482. nagradila nekog Ratka Sutcusa koji je imao dužnost zakapati mrtvace na obližnjim otočićima, *ad scopulos sepelire mortuos* (Fisković 1981:149).

U 16. st. se koristi građevni kamen s majsanskog sklopa za gradnju vapnenica, a u kasnijim vremenima je Korčula unajmljivala Majsan za ispašu te se u svrhu napoja stoke koristila i cisterna sjeverno od sklopa (Fisković 1981: 137-162).

Zaključak

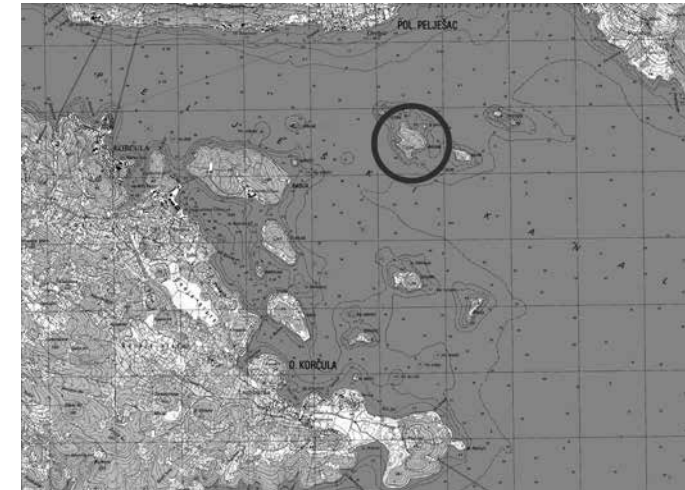
Ovim radom dao se cjeloviti povijesni pregled svetačkog otoka Majsana, od prapovijesnih vremena do sadašnjosti. U članku je iznesena i nova pretpostavka o nestanku svečevih relikvija za vrijeme pohoda dužda Petra II. Orseola. Prvobitno se smatralo da su relikvije odnesene već početkom 7. st., no postavlja se pitanje zašto bi se podizala kupola nad memorijom i gradila nova crkva u 9. st. ukoliko tu više ne postoji objekt štovanja, odnosno ostaci sveca. Pretpostavka je da su ostaci sveca barem do tada još počivali u grobu i da su tu bili do dolaska Petra II. Orseola. Nakon 11. st., odnosno nakon duždovog odlaska, na Majsanu nema više građevinskih zahvata, a kompleks se ubrzo napušta i propada.

Nameće se zaključak da je dužd prilikom kratkotrajnog boravka na Majsanu, a upravo kako bi pokazao svoju moć i vlast te ujedno obogatio svoj pohod plijenom, pokupio svetačke relikvije iz groba. Upravo nestanak svetačkih relikvija prilikom pohoda Petra II. Orseola može objasniti zašto u narednom periodu propada majsanski kompleks. Uslijed nestanka relikvija Majsan prestaje biti sveto mjesto, koje uz neke izuzetke, više ne posjećuju hodočasnici.

⁹ U razgovoru s akademikom Igorom Fiskovićem 3.11.2019. iznio sam ovu tezu te se on složio da bi upravo ovo mogao biti najvjerojatniji odgovor na pitanje kako i zašto su nestale relikvije iz svetačkog groba, kao i zašto poslije njegovog posjeta dolazi do napuštanja samostanskog kompleksa.

¹⁰ Pronađena su dva sitna i zdjelčasta pikola, od kojih stariji pripada mletačkom duždu Enriku Dandolu (1192.-1205.) (Kat. br. 22 Pomorskog muzeja Orebić). Enriko Dandolo je sa križarima osvojio Zadar 1202., te flotom otplovio do Konstantinopola kojeg osvaja 1204. Ovaj novac mogao bi stoga predstavljati dokaz prolaza križara Pelješkim kanalom i eventualnog korištenja Majsana kao postaje za odmor. Drugi pikolo je iskovan u vrijeme padovanske republike u vremenu između 1271. i 1328. (Kat. br. 23 Pomorskog muzeja Orebić).

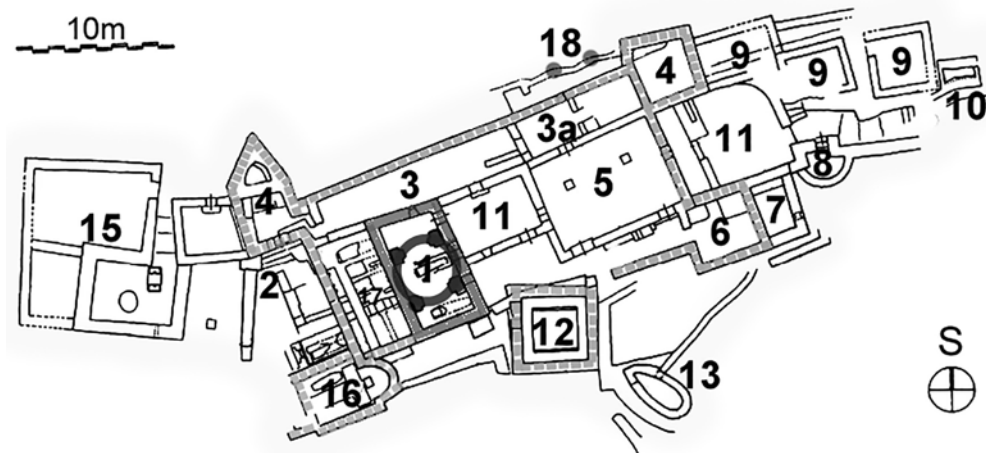
- Baničević, Božo. „Korčulanski poluotočić prije postanka grada“. Godišnjak Grada Korčule 6. Korčula 2001., str. 211 - 228.
- Dyggve, Ejnar. *Povijest salonitanskog kršćanstva*. Split: Književni krug, 1996.
- Fisković, Cvito. „Ranosrednjovjekovne ruševine na Majsanu“. *Starohrvatska prosvjeta* 3/11, Split 1981., str. 137 - 162.
- Fisković, Cvito. „Ranokršćanska memorija i groblje na Majsanu“. *Starohrvatska prosvjeta* 3/13, Split 1983., str. 65-80.
- Fisković, Cvito. „Antička naseobina na Majsanu“. *Prilozi povijesti umjetnosti u Dalmaciji* 24/1, Split 1984., str. 5 - 27.
- Fisković, Igor. „Povijesni spomenici Pelješkog kanala do gradnje Franjevačkog samostana nad Orebićima“. U: *Spomenica Gospe od Anđela u Orebićima 1470. - 1970.* (zbornik), Omiš 1970., str. 167 – 194.
- Foretić, Vinko. *Otok Korčula u srednjem vijeku do g 1420*. Zagreb: JAZU, 1940.
- Gjivoje, Marinko. *Otok Korčula*. Zagreb: Vlastita naklada, 1969.
- Ivanišević, Milan. „Salonitanski biskupi“. *Vjesnik za arheologiju i historiju dalmatinsku* 86, Split 1994., str. 243 – 247.
- Katić, Miroslav. „O arheološkim zahvatima u Lumbardi“. U: *Lumbarda na otoku Korčuli – Zbornik radova I*, Lumbarda 2007. str. 57.
- Mikelić, Sara. *Utjelovljenje svetog – vjerski aspekt zbirke relikvija crkve svetog Blaža u Vodnjanu*. Sveučilište u Zagrebu (diplomski rad), Zagreb 2018.
- Mirnik, Ivan. „Nalazi novca s Majsana“. *Vjesnik Arheološkog uzeja u Zagrebu* 18/1, Zagreb 1985., str. 87 – 98.
- Pamić, Ivan. *Hrvatski dom Viganj – 100 godina postojanja*. Viganj: vlastita naklada, 2012.
- Pamić, Ivan. *Ilirska Kraljevina, nastanak, uspon i pad*. Viganj: vlastita naklada, 2018.
- Piteša, Ante. „Slaveni i rana hrvatska država“. *Vjesnik za arheologiju i historiju dalmatinsku* 95, Split 2002., str. 471 - 518.
- Radić, Frano. „Staro-kršćanski nadpis sa otočića Vrnika blizu Lumbarde na otoku Korčuli“. *Vjesnik Arheološkog muzeja u Zagrebu* 9/1, 1887., str. 37 - 38.
- Rapanić, Željko. „O počecima i nastajanju Dubrovnika. Naknadna razmišljanja“. *Starohrvatska prosvjeta* III/40, Split 2013., str. 81 - 126.
- Shulze-Dörrlamm, M. „Byzantinische Gürtelschnallen und Gürtelbeschläge im Römisch-Germanischen Zentralmuseum“. U: *Die Schnallen mit Scharnierbeschläg und die Schnallen mit angegossenem Riemendurchzug des 7. bis 10. Jahrhunderts*. Mainz 2009., str. 19 - 26.
- Surić, Maša. „Rekonstruiranje promjena morske razine na istočnoj obali Jadrana (hrvatska) – pregled“. *Geoadria* 14/2, Zadar 2009., str. 181 - 199.
- Šišić, Ferdo. *Povijest Hrvata, Pregled povijesti hrvatskog naroda 600. – 1526*. Split: Marjan Tisak d.o.o., 2004.
- Zaninović, Marin. „Ranokršćanske crkve kao postaje plovnog puta duž istočnog Jadrana“. *Vjesnik za arheologiju i historiju dalmatinsku* 86, Split 1994., str. 125 – 146.

Prilog 1. Položaj otoka Majsana na ulazu u Pelješki kanal (podloga topografska karta Hrvatske 1:25000 dostupna na <http://preglednik.arkod.hr/>)

Prilog 2. Rekonstrukcija obale Majsana i okolnog otočja prije 2000 godina (podloga Arkod dostupno na <http://preglednik.arkod.hr/>), izradio Ivan Pamić 2020.

- 2.- 4. st. 1 - memorija, 2 - glavni ulaz, 3 - prilazni hodnik, naknadno pregradjen (3a),
 4 - obrambene kule 5 - središnji atrij, 6 - kuhinja, 7 - kupaonica,
 4. st. 8 - latrina, 9 - spavaonice, 10 - grob/kasna antika/ 11 - zajednicke prostorije,
 6. st. 12 - cisterna, 13 - izvor/bunar 14 - špiljica pretvorena u grob,
 8. - 9. st. 15 - poljoprivredne spreme s turnjacom, 16 - srednjovjekovna crkvica,
 10. st. 17 - groblje/kasna antika i srednj vijek/ 18 - ostave s novcem iz 6.st.

Prilog 3. Građevinski sklop na Majsanu – pretpostavljeni povijesni slojevi, po predlošku I. Fiskovića izradio Ivan Pamić 2020.

Prilog 4. Numizmatički nalazi iz rimskog doba, Faustina Starija, Janova glava/rostrum i bordelska markica, Pomorski muzej Orebić, foto Ivan Pamić (2020.)

Prilog 5. Ruševine na Majsanu s pogledom na grad Korčulu

Prilog 6. Pogled s utvrde na Stražici prema Pelješcu i Orebiću

Prilog 7. Kopče iz spiljice na Majsanu, u prvom planu kopča Korint E6, Pomorski muzej Orebić, foto Ivan Pamić (2020.)

Prilog 8. Rekonstrukcija građevinskog kompleksa uoči pohoda Petra II Orseola 1000. godine, izradio Ivan Pamić 2019.

Prilog 9. Ispražnjeni svetački grob u memoriji, foto Ivan Pamić (2020.)

ISLAND OF MAJSAN

Overview of historical events with a new hypothesis on the disappearance of the saintly relics

ABSTRACT

This article presents a chronological overview of the historical events on the island of Majsan that led to the transformation of the original villa rustica into a complex architectural structure, one of the oldest monastic buildings in the region. The centre of this architectural structure was the memoria, a dedicated place where, from the end of the 4th century, the relics of a saint were kept. Most likely, these were the relics of Saint Maximus, after whom the island was named. Research conducted in the 1960s concluded that the central grave in the memoria was intentionally emptied, and that the saint's relics were taken to a safer location. It was assumed that this occurred at the beginning of the 7th century, during the time when, due to the threat of barbarians, saintly relics from Salona and other centres were taken to safer places like Split and Rome. If this is true, the question arises as to why Majsan remained a sacred place even in later periods where people were buried, a dome was built over the memoria, and ultimately a new church of Saint Maximus was constructed. This article presents the hypothesis that the saint's relics remained on the island until the 11th century, when Doge Peter II Orseolo took them with him to Venice. Such "sacred thefts" were common in the Middle Ages, and the seizure of saintly relics by the Doge could have been a confirmation of his absolute power in the region, as well as an expression of dominance over the conquered population.

KEYWORDS: *Majsan, monastery, memoria, saintly relics, Doge Peter II Orseolo, Korčula*